

C

CA, m., del ll. CANIS 'gos'. □ 1.ª doc.: orígens, Llull, etc.

«Un lop venia al bestiar e --- lo pastor ab sos cans encalçà lo lop», *Blanquerna* (NCL I, 245.18). Va ser d'ús general fins que fou reemplaçat, en forma creixent, per GOS i les variants d'aquest (que tractem en el mateix article); substitució molt completa en uns parlars, només parcial o molt limitada en els altres. Per a detalls i indicis sobre l'explicació d'aquesta decadència, cf. DCEC (s. v. *can*), 623b4-23. Fins tard s'usà molt, amb caràcter d'insult o impropèri, en tots els dialectes: «O, samarità! —Axí com si deyen a hun moro: 'O, perro! O, ca!», St. Vicent F., *Quaresma*, 220.123 (de nou 195.208). Les zones dialectals més refractàries a la substitució han estat les de les Illes i les del Nord-est, sobretot més enllà de la frontera, ja no tant més al Sud, però això s'havia estès, almenys en alguns usos, encara més ençà: en un romanç popular que glossa fets dels Ss. XVI-XVII, la versió recollida a Ripoll porta «matan lo ca llebré» (allà on porten «matan al gos perdigué» altres dues de Vic, Milà F., *Romlo*, 108.22); «¿què en farem dels rastres? ni fins de conèixer els llops, si no tenim cans per tirar-los-hi damunt?», Vayreda, *Puny*, I, p. 80, «igual que els cans, li caçàveu les llebres a canvi dels ossos que us tirava», id., *Sang Nova* v, ix, 406.

A l'extrem N. el mot vell es manté vigent, com en el Capcir, on no sento altra cosa que *lo ca* a Formiguera, semblantment a Jújols, i a Conat *el ca*, si bé per al femení *la gísa*.¹ Més encara a les Illes, p. ex. a Sóller (on em parlaven de la troballa d'un que s'havia estimbat i el van «afinar», gràcies a un pastor que hi passava *em su ká*); potser a cap tan integralment com a Eivissa, on no se sent altra cosa que «caçar *en sus káns*», Corona, Sta. Eulàlia. A les Illes, com en el Conflent i altres comarques, es constata que el canvi en la denominació antiga prengué l'arrencada en el femení, i en derivats afectius, en els quals hom innovà primer introduint formacions pertanyents al grup de mots hipocorístics que se centra en el tipus *gos/cus/quisso*. A Mallorca en general es diu *cussa*, a Sta. Eulàlia vacillen, per a la femella adulta, entre

quissona i *cadella*, mentre que en el masculí *kisuncét* es reserva per a l'animal jove o cadell.

Entre les combinacions, per a menes de gossos, esmentem la mallorquina *ca de bou* «perro alano o de presa» (JMBover, *Not. Isl. Mall.*, 1834, p. 27). que en el Port d'Andratx ha restat com a topònim en el nom de la penya *Es Ca de Bou*, ajudant-hi segurament el record dels combats que popularment donaven com a espectacle, en el mateix poble, entre els *gossos llops* o *cans de bou*. Una altra de mallorquina és el *ca-mè*, plural *cans-mens* = cast. *sabueso*; detalls i alguna cosa sobre l'origen, en BDLC VIII, 149; XIII, 117; *ca salvatge* mall., a. 1376 (BSAL VII, 36). Algunes d'aquestes combinacions han designat animals ben diferents del quadrúpede, especialment *ca marí*, a les costes del Principat i de les Illes, nom d'una varietat de tauró (amb el qual l'identifica l'eivissenc PzCabre-ro): el *kamari* a Sant Pol de Mar era un peix molt voraç i gran (més que un *gat*, 12, 15, 20 i més roves), grís negrenc (més fosc que el cassó); expressió ja bastant soldada, a Sant Pol fins en la pronúncia àtona del substantiu, allí i a les Illes judicant per la formació del plural: si bé a Banyalbufar se sentia *kamaríns* i a Formentera *es ka mari*.

En llatí CANIS servia com a femení i masculí. La creació d'un femení, derivat d'aquest, és cosa, en romànic, d'edat posterior, i secundària. La forma més antiga d'aqueixa derivació fou segurament un *CANIA, creació segons el model de femenins com AVIA (AVUS), NEPTIA (o NEPOTIA, al costat de NEPOS), que proliferaren en alguns noms d'animals com CERVIA (~ CERVUS), i segurament formes com *víbria*, *hídria* i fins *llúpia* (inflor, al costat de LUPUS 'Ilop' i tumor) tingueren origen semblant. El tipus CANIA persistí amplament, sobretot, en terres occitanes i italianes (Puşcariu, *ZRPb*. xxxvii, 101); en aquelles s'ha mantingut vigent sobretot a Gascunya: *kána*, en aranès, *cagne* a les Landes (Métivier, 718) i a la costa girondina (Moureaux, *Pat. de La Teste*); a Batmala (Arieja SO.) la fonètica local n'ha fet *cagnous* (Rohlfs, *Le Gc.*, § 357).

Derivació que també degué tenir existència en català, perquè des d'aquest radical *kay-* es formen pertot